

FTAMP 14.25.05

DOI: <https://doi.org/10.47344/sdu%20bulletin.v67i2.1214>

Сымбат Бағдатқызы^{1*}

¹SDU University, Каскелен, Қазақстан

*e-mail: symbat.bsb13@gmail.com

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ

Андатпа. Бұл мақалада қарастырылатын мәселе – оқу-танымдық құзіреттілікті арттырудың психологиялық қырлары. Бүгінгі таңда жалпы білім беру саласындағы басты мәселелердің бірі – оқушылардың оқу-танымдық құзіреттіліктерінің төмендеуі. Білімгерлердің оқу сапасының төмендеуіне тікелей әсер етуші фактор технологиялардың қарқынды дамуы салдарынан саналады. Оқушылардың сауатты жазу қабілеті, ойын жинақтап дәлелді де анық сөйлеуі, алынған білімді тек репродуктивті түрде қайталап айтып, аздаған уақытта естен шығаруы бүгінгі заман дертіне айналды. Сондықтан осы ізденіс арқылы «оқу-таным» деген ұғымды түсіндіре келе, оның оқушылар санасында қалыптастырылуы мен педагогикалық үдерісте дамытылу мәселесі талқыланды.

Түйін сөздер: оқу-танымдық құзіреттілік, құзірет, психологиялық аспект, грамматика, теория, таным, ойлау, қабылдау, аудиал, визуал, кинестетик

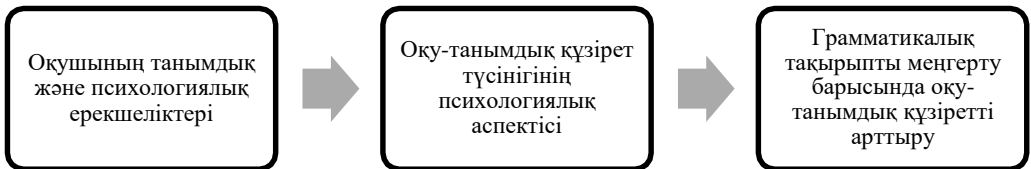
«Қазақстан Республикасындағы білім беруді 2020-2025 жылдарға дейінгі дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында» мектептердің кезең-кезеңімен жаңартылған бағдарламаларға өту негізінен білімді функционалдық және шығармашылық тұрғыдан қолдану, сыни ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, АКТ пайдалану, коммуникацияның әртүрлі тәсілдерін қолдану, топта және жеке жұмыс істей білу, проблемаларды шешу және шешімдер қабылдау деп белгіленген. «Құзіреттілікке бағытталған Жалпы орта білім беру стандартында орта білім беру мақсаты-білім алушылардың түйінді және пәндік құзіреттерін қалыптастыру арқылы олардың танымдық қабілеттерін, алған білімдерін оқу және өмірлік жағдаяттарда шығармашылықпен пайдалана алуын, өзін-өзі дамыту мен өзіндік басқаруын қамтамасыз ету», - деп сипатталған[1]. Оқыту үдерісін құзіреттілікке бағыттай отырып жүргізу – еліміздің әлемдік үлгінің озық тәжірибесіне сай білім беруге енгізген жаңа бетбұрысы болды.

Құзіреттілік дегеніміз – адам санасында қалыптасқан белгілі бір білімдер жинағы мен тұлғаның сол білімді практикада тиімді пайдалана білу қабілеті. Білімді меңгеру және қолданысқа енгізу – қайталаулар, яғни алынған білімді автоматтандыру, әдетке айналдыру арқылы жүзеге асатын процесс. Бұл жөнінде хакім Абайдың отыз бірінші қара сөзінде келтірілген: «Естіген нәрсені ұмытпастыққа төрт түрлі себеп бар: әуелі - көкірегі

байлаулы берік болмақ керек; екінші - сол нәрсені естігенде я көргенде ғибрәтлану керек, тұшынып, ынтамен ұғу керек; үшінші - сол нәрсені ішінен бірнеше уақыт қайтарып ойланып, көңілге бекіту керек...»[2,77]-деген қағидасын еске аламыз. Ендеше, оқу-танымдық құзіреттілігі жоғарыда айтылғандай, адамның есте сақтау, қабылдау, ассоциация үдерістерімен тығыз байланыстылығын аңғарамыз. Ендеше, мақаланың негізгі бөлімінде осы үдерісті жеделдету мен оқу-таным құзіреттілігін арттырудың психологиялық тұстарын қарастырамыз.

Білімді меңгеру ұзақ уақытты қажет ететін күрделі үдеріс. Оқу-танымдық құзіреттіліктің психологиялық аспектісін адам санасындағы таным және қабылдау үдерістерімен байланысты қарастыратын боламыз.

Сызба 1 - Оқушылардың оқу-танымдық құзіреттілігін қалыптастырудың психологиялық негіздерін талдау аспектілері

Таным дегеніміз сыртқы құбылыстардың адам санасында бейнеленуі болса, танымның мақсаты – жеке тұлғаның санасындағы объективтік шындықтың бейнеленуі. Танымдық белсенділік – оқушының іс-әрекетіндегі, оқу-тәрбие үдерісінде тұлға іс-әрекетінің сипаттамасы. Психологияда белсенділікті классик педагогтер іс-әрекетке жатқызады. Демек сана мен іс-әрекеттің тұтастығы адам танымының белсенді күші ретінде ғылымның басты заңдылықтарынан орын алады. Таным туралы түсінік берілгенде, психологиялық *қабылдау* құбылысының да сөз болуы заңды. *Қабылдау* дегеніміз – заттар мен құбылыстардың санамызда тұтастай бейнеленуі. Қабылдау – көру, есту, сезіну арқылы жүзеге асады. Психологтардың пайымдауынша, ақпарат қабылдауда адамдарды шартты түрде – аудиалды, визуалды, кинестикалық деп 3-ке бөлінеді.

Визуалды адам ақпаратты көзімен қабылдайды. Сондықтан да ақпаратты визуалды бейнелерде, "суреттерде" өңдейді және сақтайды. Олардың назары табиғи түрде таныс объектілердің айрықша белгілеріне аударылады, олар тез түсінеді және қозғалыс, түс, пішін және өлшем сияқты сипаттамаларды есте сақтайды. Оларға суреттерді құрастырған ұнайды және ертегінің өзін тыңдаудан гөрі иллюстрациясына қараған қызықты. Білім алушының қабылдау ерекшелігіне байланысты ақпаратты есте сақтау аралас түрде, бірнеше каналдар арқылы жүруі мүмкін. Мысалы, визуалды әрі аудиалды түрде. *Аудиал* – жақсы тыңдаушы, есте сақтауы жоғары адамдар. Олар ән айтқанды, өлең айтқанды, көптеген сұрақтар қойғанды, дұрыс және жақсы сөйлегенді ұнатады. Олар оқуға ерте қызығушылық танытады, дауыстап оқиды және мұғалім нұсқауларын оңай есте сақтайды. Нәтижесінде аудиалдар сөйлеуді дамыту және грамматикалық тақырыптарды меңгерту сабақтарында

жақсы нәтиже көрсетеді. Аудиалдар дыбыстарға оңай алаңдайды, дегенмен естіген ақпаратты оңай есте сақтайды. Сүйемелдеу стратегиясы: аудиалды оқыту кезінде ақпаратты құлаққа қабылдауға баса назар аударылады (интонацияға, әуенділікке, дауыс тембріне және т.б. ерекше назар аудара отырып). Аудиалдар лингафондық жүйені және дәрістік оқыту әдістерін пайдаланған кезде ақпаратты әлдеқайда жақсы қабылдайды. Ақпаратты қабылдаудың аудиалды әдісі бар оқушылардың оқу іс-әрекетіне деген ынтасын қалыптастыру үшін танымдық іс-әрекетке баса назар аудару керек, өйткені олар білімді игеру үдерісіне тез тартылады. Олар үшін бағалау емес, білім алу үдерісінің өзі маңыздырақ.

Қабылдаудың *кинестетикалық* түріне жататындар – иіс сезу, жанасу, ұстау арқылы қабылдайтындар. Бұл типтегі оқушылар практикалық іс-әрекет кезінде – иллюстрациялар, зертханалық немесе практикалық жұмыстарды орындауда ақпаратты жақсы қабылдайды. Ақпаратты алудың бұл әдісі жоғары дамыған моториканы, үлкен бұлшық еттердің белсенділігін білдіреді - иық, қол, аяқ, және т.б. Сабақ үстінде белсенді ойындарды жақсы көреді. Сабақ басталғанда психологиялық ахуал қалыптастыру кезеңінде көңілді ойындар, тренингтер ұйымдастырып отырса, оқушылардың сабаққа деген ынтасы артатыны сөзсіз. Бұл балалар тест тапсырмаларын тез орындайды. Зейіннің ерекшеліктері: зейінін әрең шоғырландырады және жан-жағына алаңдап отырады. Есте сақтау ерекшеліктері: қозғалу кезінде, қолмен жұмыс жасағанда жақсы есте сақтайды. Сүйемелдеу стратегиясы: кинестетикалық балалармен жұмыс істеу кезінде бірінші орында қозғалыс белсенділігі болуы керек, яғни балалардың кабинет ішінде еркін қозғалуына жағдай жасау қажет. Сабақтарда оларды ұзақ уақыт қозғалыссыз отыруға мәжбүрлеуге болмайды: оларға белсенділікке бағытталған тапсырмалар беру керек.

Кеңістіктегі ақпараттарды қабылдаудан кейін *ойлау* жүзеге асырылады. Шешілетін мәселе мен орындалатын іс-әрекеттердің ерекшелігіне байланысты келесідей ойлау түрлері ажыратылады: алгоритмдік, дискурсив, эвристикалық және шығармашыл ойлау.

- алгоритмдік ойлау – типтік мәселелерді шешуге қажет алдын ала белгіленген ережелерге, әрекеттердің қалыпты бірізділігіне орайласқан ойлау түрі.

- дискурсив ойлау – өзара байланысты ұғымдар жүйесіне негізделген ой әрекет түрі.

- шығармашыл ойлау – соны жаңалықтар ашуға, түбегейлі жаңа нәтижелерге қол жеткізетін ой қызметі.

- эвристикалық ойлау – қалыптан тыс мәселе, міндеттердің шешімін табуға бағытталған өнімді ойлау процесі .

Қабылдау – адам санасындағы мәліметті бекітудің бір қыры болса, оқушының санасында қалыптасқан білім қорын тиімді пайдалануды ұйымдастыратын оқу-танымдық құзіреттіліктің негіздерін қарастырайық. Білім беру саласында қызмет етіп жүрген ғалымдар мен зерттеушілер тіл сабақтарында оқу-танымдық құзыреттің қалыптасуы – сабақта жасалатын жағдайларға, оқу бағдарламасындағы материалдың, балаға берілетін

ақпараттың сапасы мен санына, оған қоса оқытылып жатқан пәннің білім алушылар үшін қаншалықты қызықты екендігіне тікелей байланыстылығын ерекше атап өтеді.

Мектептің міндеті – оқушыларға құндылықтар жүйесін дарыту барысында олардың бойындағы оқу-танымдық құзіреттілікті заман талабына сай қалыптастыру, сәйкесінше білім алушы мектеп қабырғасында ғылыми танымды қалыптастырады. Бұл ретте бала ғылыми ақпаратпен тиімді жұмыс жасауды үйренеді, оның ішінде анализ, синтез және алынған ақпаратты практика барысында жүзеге асыру қабілеттері артады.

Оқу-танымдық құзіреттілік терминін ашып қарастыратын болсақ. Ол оқу-таным – құзіреттілік ұғымдарының бірлігінен тұрады. Оқу – тұлғаның белгілі бір білімді не машықты игеруде жүзеге асыратын тәсілдер жиынтығы. Таным мәселесі жоғарыда толықтай қарастырылды. Құзіреттілік – білім алушылардың оқу-тәрбие үдерісінде қалыптасқан біліктері мен дағдылары. Құзіреттіліктің бұл түрін қалыптастыру үшін мұғалім оқу үдерісін баланың таным ерекшеліктеріне сай ұйымдастыру арқылы ақпаратты жедел әрі сапалы қабылдауға жағдай жасауы қажет. Келесі кезең – меңгерілген теориялық білімді оқушының практикалық тұрғыда пайдалана алу қабілетін арттыру. Бұл ретте оқытушы тек бағыттаушы қызметін атқарады да, барлық ғылыми және шығармашылық жүктеме оқушының тарапынан іске асырылады. Білімгер өз бетімен ізденуге талпыныс жасауы арқылы ақпаратты анализ жасап, синтездеп, оны белгілі бір деңгейдегі өнімге айналдыру сатысына өтеді. Қазіргі таңда заманауи педагогтер қатарында жиі қолданылатын инновациялық технологияларды пайдалана отырып, білім беруді продуктивті ұйымдастыру тәсілі де бұл ретте тиімді деп танылады. Мәселен, визуал оқушылар қабылдауына ықпал ету үшін интерактивті тақта көмегімен қарастырылып отырған тақырыпқа қатысты бейероликтер, иллюстрациялар мен көрнекті етіп сызылған схемалар мен кестелерді пайдалану маңызды. Аудиал оқушылар үшін мұғалім тарапынан дәстүрлі түсіндіру сабақтарынан бөлек, подкасттар мен аудиотаспаларды пайдалану арқылы сабақ тақырыбын бекіту тиімді болады. Кинестетиктер мен дискреттер үшін тақырып не пән ерекшелігіне байланысты 3D модельденген немесе белгілі бір заттардың кішігірім макетін сыныпта көрнекілік ретінде пайдалануға болады. Себебі, оқушы өзіне қызықты әрі қажетті деген тапсырманы орындауға құлшыныспен кіріседі. Саналы түрде тапсырманы орындауға бағытталған бала назары мен қызығушылығы – оның бейсаналы түрде грамматикалық материалды меңгеруін жеңіл түрде жүзеге асыруға жол ашады.

Қабылдау типтеріне негізделген білім беруде ескерілуі тиіс мәселелердің бірі- бір сыныптағы қабылдау каналдары әртүрлі білімгерлермен жүргізілетін жұмыс ерекшелігі. Оқу-танымдық құзіреттілікті қалыптастыруда оқытушылар әртүрлі білім беру тәсілдерін жүзеге асырады. Тапсырманы орындау барысында топқа бөлу, тапсырманы уақытқа шектеу қою арқылы күрделендіру сияқты тәсілдерді

қолдану тиімді болмақ. Оқушыларды топқа рандомды бөлу барысында бір топқа қабылдау типі әртүрлі оқушылар жинақталады әрі уақытқа жұмыс жасау барысында әр білімгер өз қабылдау ерекшелігіне сай жүктемені өз жауапкершілігіне алып, топпен өнімді жұмыс жасауға үйренеді. Жеке жұмыс жағдайын қарастырар болсақ, орта буындағы оқушылар үшін бұл – геймификация арқылы грамматикалық тақырыпты меңгеру. Қазіргі таңда білім беруге негізделген сандық сервистерде дыбыстық сүйемелдеулер мен анимация арқылы түрлендірілген тапсырмаларды онлайн орындау мүмкіндіктері шектеусіз. Яғни, оқушы тапсырманы интерактивті тақта арқылы не өз гаджеті арқылы орындауда кинестетикалық ерекшеліктеріне сай жұмыс жасайды. Оқу тапсырмаларын ұсынуда педагог дыбыстамаларды не грамматикалық материалға сай қайталама сүйемелдеулерді қолдану арқылы аудиалды каналы басым оқушының білімді меңгеру сапасына ықпал етеді. Түрлі-түсті қанық әрі жазбалар айқын берілген тапсырма интерфейсі баланың визуалдық каналдарына әсер етіп қоймай, білімді бекітудің тиімді құралына айналмақ.

Оқу-танымдық құзіреттілікті дамыту не себептен маңызды десек, қазіргі таңда әлемде *Life-long learning*, яғни адамның өмір бойғы өзін-өзін дамыту және білім алу тенденциясы үлкен сұранысқа ие. Әсіресе Батыс және Еуропа мемлекеттерінде орта жастағы немесе зейнетке шыққан азаматтардың жаңа кәсіп не білімді игеруге деген талпынысы, оқу орындарында жас студенттермен қатар «тәжірибелі» орта жастағы студенттердің де өз орындарын табуы қалыпты үрдіске айналған. Бұл қуантарлық жағдай, дегенмен тұлға бойындағы білімге деген мұндай сарқылмас талпыныс пен күштарлықты ояту – өскелең ұрпақ бойында мектеп қабырғасында қалыптасып, одан кейінгі саты – жоғарғы оқу орындарында дамиды. Дәл осы қабілетті дамытудың жолдарын қарастыру бүгінгі таңда өте өзекті. Себебі, ХХІ ғасыр шексіз ақпараттың ғасыры. Қандай істі не білімді меңгергіңіз келсе де, ғаламтор жүйесінде барлық мәлімет қолжетімді. Дегенмен, ол ақпараттың қажетін алып, іріктеу және жинақталған мәлімет қорын ұтымды пайдалана білу – белгілі құзырлық деңгейін талап етеді.

Оқушының оқу таным үдерісін арттыру үшін оның қабылдау каналдарының барлығына әсер етуді жүзеге асыру қажет. Бұл дегеніміз қабылдау типінің әрқайсына жататын сыныпты бақылай отырып, оқушылар арасында қандай қабылдау типі басым және жалпы қандай типтері кездесетінін анықтау. Құзырет білім берудің интегративтік сапалы сипаттамасы, қазіргі заманғы білім беру нәтижесі белгілі бір құзіреттер құрамы болып табылады, яғни білім берудегі жинақталған құзырет үлгісі қоғам талабын қанағаттандыра алатын сапа үлгісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988>
- 2 Абай. Қара сөз. – Алматы: “Көшпенділер” баспасы, 2011–184 бет
- 3 Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика.– Алматы. 2018, - 357 бет.

- 4 Нурманова.Г.Н. Қазақ тілін оқытуда филолог-студенттердің цифрлық құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері. Докторлық диссертация–Қаскелең, 2022
- 5 А.Қ.Сағындық, Т.Т. Аяпова. Шеттілдік білім берудегі құзыреттердің рөлі. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Хабаршысы, Педагогикалық ғылымдар сериясы. №3 (68) 2021

References

- 1 <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988>
- 2 Abai. Qara söz. - Almaty: “Köşpendiler” baspasy, 2011-184 bet
- 3 Taubaeva Ş.T., İmanbaeva S.T., Berikhanova A.E. Pedagogika.– Almaty. 2018, - 357 bet.
- 4 Nurmanova.G.N. Qazaq tılın oqytuda filolog-studentterdiñ sifrlıy qūzyrettilıgıñ qalyptastyruyñ ğylymi-ädıstemelik negızderı. Doktorlyq disertasia-Qaskeleñ, 2022
- 5 A.Q.Sağyndıyq, T.T. Aiapova. Şettıldık bılım berudegı qūzyretterdiñ rölı. Abai atyndağy Qazaq ũlttyq pedagogikalyq universitetı Habarşysy, Pedagogikalyq ğylymdar seriasy. №3 (68) 2021

Symbat Bagdatkyzy¹

¹SDU University, Kaskelen, Kazakhstan

*e-mail: symbat.bsb13@gmail.com

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF IMPROVING THE EDUCATIONAL AND COGNITIVE COMPETENCE OF STUDENTS

Abstract. The problem considered in this article is the psychological aspects of increasing educational and cognitive competence. Today, one of the main problems in the field of general education is the decline in the educational and cognitive competencies of students. A direct factor affecting the decline in the quality of education of students is considered as a result of the rapid development of technologies. The ability of students to write competently, to collect thoughts, to speak clearly and clearly, to repeat the acquired knowledge only reproductively, and to remember it in a short time has become a disease of our time. Therefore, through this search, explaining the concept of "reading-cognition", the problem of its formation in the minds of students and development in the pedagogical process was discussed.

Keywords: educational and cognitive competence, competence, psychological aspect, grammar, theory, cognition, thinking, perception, audial, visual, kinesthetic

Сымбат Багдатқызы¹

¹SDU University, Каскелең, Қазақстан

*e-mail: symbat.bsb13@gmail.com

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОВЫШЕНИЯ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В этой статье речь пойдет о психологические аспекты повышения учебно познавательной компетентности. На сегодняшний день одной из главных проблем в сфере общего образования является снижение учебно – познавательных компетенций учащихся. Непосредственным фактором, влияющим на снижение качества обучения обучающихся, является интенсивное развитие технологий. Умение грамотного письма, аргументированная и ясная речь учащихся, воспроизводимость полученных знаний только в репродуктивном ключе и кратковременная потеря сознания стали современной болезнью. Поэтому, объясняя этим поиском понятие «обучение-познание», обсуждалась проблема его формирования в сознании учащихся и развития в педагогическом процессе.

Ключевые слова: учебно-познавательная компетенция, компетенция, психологический аспект, грамматика, теория, познание, мышление, восприятие, аудиал, визуал, кинестетик

Келін түсті 12 Сәуір 2024